

Kielellinen lisä lappalaisten hylkeenpyynnin historiaan

Kuten tunnettua lapin kielessä on eräitä hylkeen ja hyljelajien nimityksiä, jotka vaikuttavat aito lappalaisilta. Niiden perusteella on päätelty, että lappalaisten hylkeenpyynnillä on hyvin vanhat perinteet. Jotkut näistä nimityksistä koskevat arktisia hyljelajeja, kuten partahyljettä, *erignathus barbatus* (*jieges*), ja Grönlannin hyljettä, *phoca groenlandica* (*dællja*, *dællje*). Nämä nimet osoittavat, että lappalaisten jäämerenpyynti on vanhaa, mutta ne eivät suinkaan todista sitä lappalaisten hylkeenpyynnin vanhimaksi muodoksi. Itämerenkin alueella on tehty *phoca groenlandica* -löytöjä esihistorialliselta ajalta. (Kartta löytöpaikoista Suomen Museossa 1936, s. 31.) Sitäpaitsi lapissa on joukko myös Itämeressä elävien hylkeiden nimityksiä, ja nämä nimet voivat hyvinkin olla vanhempia kuin selvästi arktisten lajien nimet. Kirjavalla hylkeellä, *phoca vitulina*, on varsin monia nimiä, lajinimien *gædʲge-njuorjo* ja (Leem) *nuorroš* lisäksi myös iän mukaan: (Nielsen) *viekʲse* (joka ei vielä ole vuodenkään vanha, mutta on lopettanut imemisen), (Friis) *skavvdo* (vuoden vanha); samoin sukupuolen mukaan (Friis) *rokkka* (täysikasvuinen uros; Turja *rokk*; Nesseby, Lagercrantzin mukaan *roakʲka*), (Leem) *afzhio* = (Qvigstad) *afčö* (*afʲčö*, täysikasvuinen naaras). Suunnilleen samoin on harmaan hylkeen, *halichoerus grypus*, laita. Sen vanha lappalainen lajinimi on mahdollisesti *riekʲko* (Qvigstad n:o 172, Lagercrantz 5764¹). Tämän ohella on olemassa vuoden vanhaa poikasta (*luosʲte* »valkoinen juova», Qvigstad n:o 127; Pasvik: todennäköisesti myös partahylkeen poikanen),

¹ Numerot viittaavat seur. teoksiin: Qvistad, Lappiske Navne paa Pattedyr, Krybdyr etc. (Nyt Magazin for Naturvidenskaberne, 42. Christiania 1904) ja Lagercrantz, Lappischer Wortschatz. (Lexica Soc. Fenno-Ugricae VI. Helsinki 1939).

2—3 vuoden vanhaa poikasta (*redde* Leem, *rødda* Sydvaranger Qvigstadin mukaan, *rødde* Friis), täysikasvuista urosta (*dævok*, Qvigstadin mukaan myös *dævak*, *dævka*, *dævatj*, n:o 49) ja naarasta [*ajne* Leem, *aine* Friis, *ainne* Qvigstad; tätä nimitystä on saatettu käyttää (Friis, Genetz) partahylkeestä] tarkoittavat nimitykset. Kuten *luos^{te}* ja *aine* (*ai^lne*) on myös *dævok* samalla partahylkeen nimitys. Näyttää siis siltä kuin harmaan hylkeen ja partahylkeen nimet olisivat sekaantuneet. Hylkeiden yhteisnimitys on *njuor^{ho}*.

Lappalaisten hylkeennimien runsaus antaa selvän kuvan siitä, että lappalaiset ovat vanhoja hylkeenpyytäjiä, jotka tuntevat perusteellisesti eri hyljelajit. Sensijaan nämä nimet eivät, kuten yllä jo viitattiin, anna minkäänlaista tukea päätelmälle, että lappalaiset olisivat aloittaneet hylkeenpyyntinsä juuri Jäämerellä. Käsitykseni mukaan on yhtä luonnollista olettaa, että he ovat oppineet pyydystämään hylkeitä ensinnä Itämerellä ja Laatokan alueella ja soveltaneet kokemuksiaan myöhemmin jäämerenpyyntiin. Tiedetään, että lappalaiset ovat entisinä aikoina asustaneet koko Suomessa ja Karjalan kannaksella. Mm. on tällä alueella todettu n. 900 paikannimeä alkuperältään lappalaisiksi. Laatokan rannoilla tavattiin lappalaisia niin myöhään kuin 1400-luvulla. Näyttää myös asialliselta olettaa, että se vahva kielellinen vaikutus, jonka alaisena lappalaiset ovat olleet muinaissuomalaisina aikoina, on peräisin Etelä-Suomen, Karjalan kannaksen ja Laatokan seuduilta. Myös on luonnollista olettaa täällä asuneiden lappalaisten harjoittaneen hylkeenpyyntiä. Sekä Suomenlahdella että Pohjanlahdella on hylkeenpyynti ollut väestölle tärkeä aina meidän päiviimme saakka.

Ensi sijassa arkeologien tehtävänä tulee olemaan ratkaista, ovatko lappalaiset muinoin harjoittaneet hylkeenpyyntiä Itämeren alueella. Merkillistä kyllä näyttää kuitenkin olevan mahdollista jossakin määrin valaista kysymystä kielellisten seikkojen avulla; pari Länsipohjan hylkeenpyytäjien ammatti-terminiä näet ehkä antaa perusteen eräille positiivisille päätelmille. Nämä termit esiintyvät Sven Ekmanin teoksessa »Norrlands jakt och fiske».

Käsitellessään norpan (kiehkuraishylkeen; *phoca foetida* eli *ph. hispida*, ruots. *vikare*) pyyntiä Ekman kuvailee mm. miten tämä hylje kaivaa aukkoja jäällä oleviin lumikinoksiin, missä se synnyttää poikasensa. Kirjailija kertoo: »I dessa hålor föder lionan, 'morsan', sin unge i senare hälften av februari, medan hanen, som kallas 'alge', har sin särskilda håla ett stycke därifrån.» (»Näissä luolissa synnyttää naaras, 'morsa', poikasensa helmikuun loppupuolella, kun taas uroksella, josta käytetään nimeä 'alge', on erillinen luolansa jonkin matkan päässä.») Tässä mainitut nimet, *morsa(n)* ja *alge*, vaikuttavat omituisilta. Ensimmäinen sana voisi kylläkin olla identtinen samoin kuuluvan ruotsalaisen, äitiä (*moder*) tarkoittavan slangisanan kanssa. Mutta silloin olettaisi, että urosta vastaavalla tavalla kutsuttaisiin 'far-

saniksi' tms. Mitään uskottavaa pohjoismaista alkuperää *alge* -sanalle ei minun ole onnistunut löytää.

Lapin kielestä sitävastoin löytyy mahdolliselta tuntuva etymologia molemmille sanoille: *alge* 'poika, nuori mies', Meråker 'naimisissa oleva poika', ja *moar'se* 'morsian, miehen rakastettu'. Näistä sanoista edellinen puuttuu nykyisin monista lappalaisista murteista, mutta se tavataan jatkuvasti Kuolan, Inarin ja Luulajan murteissa sekä etelälapissa. Viimeksimainittu esiintyy inarin-, ruijan- ja luulajanlapissa. Vastaavat suomen kielen sanat ovat *ylkä* ja *morsian*.

Sellaisten nimitysten kuin 'nuorimies' ja 'morsian' käyttö uroshylkeestä ja sen puolisosta saa luonnollisen selityksensä, jos oletetaan, että on kysymys tabu-nimityksistä, joita on käytetty tavallisten hylkeennimien sijasta. Sellaisten nimitysten käyttö hylkeenpyynnin aikana tunnetaan monilta seuduilta. Mm. ovat kai norjalankieliset nimitykset *sjödyr*, *kobbé*, *snadd*, *larv*, *kviting* ja *gris* oikeastaan syntyneet tältä pohjalta. Vanhan jäämerenpyyntiä harjoittaneen Lyngenin lappalaisen ilmoituksen mukaan on sellaisia nimityksiä kuin *gammel-hunden* 'vanha koira', *reven* 'kettu' ja *slu-reven* 'viekas-kettu' käytetty hylkeestä pyynnin aikana. Itämeren rannoilla ovat kiertonimitykset niinkään olleet yleisiä. Tohtori R. E. Nirvi esittää väitöskirjassaan »Sanankieltoja . . itämerensuomalaisissa kielissä» (SKST 223) niistä joukon esimerkkejä. Ei ole liioin syytä luulla, etteivät myös lappalaiset hylkeenpyytäjät ole käyttäneet nimimuunnoksia hylkeenpyynnistään. Tabu-suhde voi hyvin olla aiheena sellaisille nimille kuin venäjänlapin *mieri-virre*, oikeastaan 'merieläin' sekä Helgöyn *stuora-fič'lo* 'phoca foetida', oik. »iso-räpyläjalka» ja *avjor* 'kuplahylje, cystophora cristata', *avjo* 'terä' -sananjohdannainen (johtuu kuonon muodoista: viimeksimainittua sanaa käytetään Puolmangissa ja Kaarasjoella pilkkanimenä miehestä, jolla on kapea, terävä nenä). Samanluontoinen on myös yllämainittu *luos'te* ja (Leem) *njafčo* 'phoca (vastasyntynyt)' (kutsutaan näin leikillä). Sellaisten salanimien käytön on epäilemättä aiheuttanut alkukantainen käsitys, että on vaarallista sanoa eläinten oikeita nimiä pyyntiretkellä.

Voidaan siis todeta, että *alge* ja *morsa(n)* sopivat eivät ainoastaan muodollisesti vaan myös merkitykseltään hyvin yhteen mainittujen lappalaisten sanojen kanssa. Nyt tulemme mielenkiintoiseen kysymykseen: miten nämä lappalaiset sanat ovat voineet tulla ruotsalaisten hylkeenpyytäjien kieleen? Ensiksi voidaan sanoa, että lainaaminen edellyttää lappalaisten ja ruotsalaisten sangen tuttavallista yhdessäoloa, sillä muuten viimeksimainittu tuskin olisivat saaneet selvää lappalaisten salaisista pyyntisanoista. Ajatus kokonaan tai osittain kaksikielisistä yksilöistä on lähellä. Tämän yhdessäolon muodoista sopii olettaa, että ruotsalaiset joko ovat valvoneet lappalaisten hylkeen-

pyyntiä tai ovat harjoittaneet pyyntiä yhdessä lappalaisten kanssa, mahdollisesti tehneet molempia. Tässä on otettava huomioon, että naapurikansat, niin pitkälle kuin voidaan seurata kirjallisia lähteitä ajassa taaksepäin, ovat käyttäneet lappalaisia hyväkseen kaikenlaisen riistan hankkimisessa sekä järvistä että metsistä. Ottarin usein mainittu luettelo norjalaisten lappalaisten verotavaroista käsittää mm. hylkeennahasta valmistettuja laivaköysiä. Hylje oli entisinä aikoina hyvin tavoiteltu saalis sekä nahan että rasvan vuoksi. Varmasti myös liha otettiin talteen. Vielä tänäkin päivänä monet lappalaiset antavat suuren arvon hylkeenlihalle. Toiseksi näiden lappalaisten sanojen lainauksen täytyy merkitä, että lappalaisia on pidetty hyvinä hylkeenpyytäjinä; muutenhan ruotsalaiset hylkeenpyytäjät eivät varmaankaan olisi ottaneet sanoja omaan kieleensä. Ei voida myöskään olla ottamatta huomioon mahdollisuutta, että lappalaiset jossakin määrin olisivat olleet Länsipohjan ruotsalaisten oppimestareita hylkeenpyynnissä. Mielenkiintoisena rinnakkaisilmiönä voidaan mainita, että Länsipohjan kalastusterminologiassakin näyttää olevan kaksi lappalaista lainasanaa: *mocka* ja *juta*, jotka merkitsevät lohинуotan perää (vrt. *Studia Septentrionalia* III, s. 189).

Kysymys, milloin tässä käsitellyt lappalaiset sanat ovat joutuneet Länsipohjan ruotsiin, täytyy jättää avoimeksi, sillä mihinkään tarkkaan aikamäärään ei voida tulla kielellisten todisteiden perusteella.

ASBJÖRN NESHEIM